

Contribuții la studiul sufixelor românești.

1. Un sufix ungurese în românește.

A trecut neobservată prezența suf. ung. *-ul* în rom. *lupiul* = more lupino din Anonimul Bănățean (ed. Crețu, p. 351)¹.

Curiosul *ἀπαξ*, căruia, ca sens, îi corespunde normal adv. *lupește* sau loc. adv. *ca lupii*, e, în adevăr, un evident decalc, regional sau personal (cf. și lat. *lupi ceu*, la Vergil, Aen., II, 355 = gr. *λύκοι ὡς* din Iliadă, XVI, 156), după ung. *farkasul*, „farkas módjára, farkas gyanánt“ (Czuczor-Fogarasi, *A magyar nyelv szótára*, II, 611), din *farkas*, „lup“ + același sufix adverbial, care se întrebuintează obicinuît în *oláhu* l. s. *románul*, *franciául*, „românește, franțuzește“, etc.²

Derivarea de la plural se explică prin necesitatea de a evita confuzia cu forma articulată de singular (*lupul*), sau, cum îmi sugerează N. Drăganu³, prin forma arhaică și dialectală a însuși sufixului, *-jul* (cf. Simonyi, *Tüzetes magyar nyelvtan*, I, 677), dacă nu chiar din Gen. latin *lupi* + suf. ung. *-ul* = *lupi* s. *lupino more*, fiind vorba de un cuvânt latino-unguresc, de care mai sânt în Anonim.

2. Încă un sufix neglijat.

E suf. rom. *-astru*, pe care monografia d-lui G. Pascu îl ignorează pur și simplu, ca pe atâtea altele (v. DR., II, p. 786 și urm., adăogind ocazional sufixe patronimice, ca: *-ade* din *Gheorghiade*, *-ide* din *Philippide*, *-oschi* din *Scaraoschi* = *Iskariotski* sau *Pisoschi* = *Pisovski*, *-oțchi* dintr'un *Potoțchi* = *Potocki*, etc., cum și suf. patronimice și toponimice, ca *-ărea* s. *-ărea* din *Purcărea*, *Nucărea*, *Văcarea*: n. de loc. muscelene

¹ Notăm, în treacăt, că de acest vocabular s'a ocupat și Șeghescu (Siegescu Jozsef) în „Egyetemes Philologiai Közlöny“, XXIX (1905), p. 77 sqq., emițând ipoteze inadmisibile asupra paternității lui și dând câteva excerpte cu lecturi ridicule ca: „Abuschilé -- Infantium incestus [= inessus!] quadrupes“ (p. 78; cf. p. 77, la fel, cu o greșeală de tipar în plus: „Abuschilé -- Infantium incestus quadrupes“!).

² Invers s'au petrecut lucrurile în cazul hibridului *veroshaték* din același Anonim (p. 377), unde reflexul rom. al ung *vörös*, „roșu“ (cf. *varosh*, „rubeus“, *ibid.*, 351), a suferit influența rom. *roșatec* (*roșiatic*). — Un interesant paralel ar oferi și mr. *mintimen*, „înțelept“ (P. Papahagi, *Basme aromâne*, 640), modelat, din (*cu*)*minte*, după un *gramén*, „nefericit, biet“ (*ibid.*, 603) = ngr. *γραμμέρον*, „destin“, lit.: „scris“ (și *γραπτόν*); cf. și mr. *miniminilă*, „înțelepciune“ (Dalametra).

³ De vreun *lupiū* n'ar putea fi vorba.

la Codin, *Muscelul*, I, pp. 113, 119 și 129, unde și n. de munte *Văcăruia*)¹.

Popular-moștenit într'un cuvânt ca *fiiastru*, -ă = lat. *filiaster* (v. d. ex. rev. „Oltenia“, I², p. 68), acest sufix, care se regăsește și'n rom. *albastru* = lat. *albaster* (cf. it. *biancastro*, fr. *blanchâtre*)², apare — prin filieră modernă — în neologisme ca: *poetastru*, *criticastru*, etc.³, și — prin substituție — într'un *sihastru* = ἡσυχαστήρ, dacă, în acest din urmă caz, nu avem a face cu o simplă epenteză, ca în *mistref*, etc., sau, mai curând, cu o influență de analogie a lui ἡσυχαστήριον (după μοναστήριον); cf. și vsl. *sihastrija*, „sihăstrie“ = gr. ἡσυχάστρια (v. Cihac, s. v. *sehastrie*).

3. In chestia suf. -ar.

Asupra funcțiunii topice a suf. -ar a atras atenția, întâiu, răposatul D. Pușchilă, în „Convorbiri Literare“ din 1914, p. 662 sqq.

D. Jordan relevă ulterior același lucru (Arhiva-Iași, 1921, p. 259), adăugându-i pe suf. -aș, cu aceeași funcțiune (cf. și *ibid.*, 1922, p. 429). Pe de altă parte, în DR., I, 327, d. Pușcariu, observând că -ar se adaugă de obicei la toponimicele ce cuprind un -n- în radical, emite ipoteza, că -ar, cu această funcțiune topică, n'ar fi decât o disimilație din obicinuitul -an (*ean*).

În replica sa din „Arhiva“ (1923, p. 104), d. I. se declară dispus să creadă mai degrabă contrarul: că -an ar fi secundar,

¹ Pascu (p. 149) nu cunoaște decât n. de plantă *mielăreă*, 'agneau-chaste' < *miel*: reflex românesc al unei celebre glose greco-latine (ἀγνός = *castus*, interpretat ca: *agnus-castus*).

² De notat: *gălbinastru*, *gălbinașt*, „păr la cal, alb prin gălbeneală“ (Em. Bucuță, *Românii dintre Vidin și Timoc*, p. 130).

³ Sensul e acela, peiorativ, de „cel ce face pe poetul, pe criticul“, etc. („vrea-poet“, „vrea-critic“, zicea Aron Densusianu, cf. fr. *soi-disant*, *prétendu*); el există, de altfel, nu numai în latinește (*patraster*, *filiaster* „care face pe tatăl, pe fiul“, la Cicero, chiar: *Fulvaster*, „cel ce imită pe Fulvius, un alter-Fulvius“, ca *sullaturio*, *antonesco*, etc. — după prototipul gr. φιλιππίζειν, cu sens încă mai rău: „a servi interesele lui Filip, pentru bani“), ci și'n grecește, unde un *πατραστήρ, μητράστια* (care au servit de model formațiunilor analoge) erau continuarea firească a derivatelor substantivale în - *αστήρ* (*δικαστήρ, έργαστήρ*, etc.) de la verbele în - *άζω* (cf. Bréal, *Sémantique*², p. 46). — De însemnat, că *vitreg* apare, sporadic, și substantival: „denaintea lui Toderașco, *vitregu-mieu*“ (Ghibănescu, *Ispisoăce și zapise*, III, I, p. 62), — ca: *bunul meu*.

înlocuind cu vremea pe primitivul *-ar*, oriunde dismiliația nu se opune la aceasta, dar, față de alte exemple de topice în *-ar*, care nu au în radical nici *-n-*, nici *-l-*, trebuie să admitem, că cele două sufixe, *-ar* și *-an*, sânt deosebite (cf. și Bărbulescu, *ibid.*, 1923, p. 60 sqq.).

Astfel de exemple sânt, firește. La cele aduse de noi înșine (v. Anuarul Inst. de Ist. Naț. din Cluj, I, 386) și de d. Iordan (dar *Șorogari* din Iași n'are a face cu *Șoroca* din Mehedinți, cum crede d-sa, p. 105, fiindcă forma veche a numelui, *Ciorogari*, atestată în rev. „Ion Neculce“, I, 119, arată că baza e apelativul *ciorogar*, consemnat la Anon. Băn. și Cihac cu sensul de „sutor, cordonnier, savetier“, iar în „Rev. Critică-Literară“, III, 93, cu acela de „nemeș sărac, pantolonar“, de unde și n. de fam. *Ciorogariu!*¹), se pot adăugi oricând altele (deși d. I. e convins că le-a dat pe „toate“ !): *Bercarul* (vârf în Muscel, unde și pârâul *Berca*: Codin, *Muscelul nostru*, 90), *Luncarul* (deal, *ibid.*, 108), *Pisicari* (*ibid.*, p. 117: după unul *Pisică?*), *Groșari* s. *Groșani* (Ștefulescu, *Tismana*, 476), *Gruiari* (idem, *Gorjul istoric și pitoresc*, p. XX), „*Peștenaru* Simion Mengiarlăul“ (idem, *Istoria Târgu-Jiului*, 480 = S. M. din *Peșteana*, „Nisipuri“, ori, cum îndreaptă errata: *Peșteraru* = din *Peștera*; cf. măn. din Muscel, Dâmbovița, etc.), *Săcuiari*, azi Bârzeiu-de-pădure (idem, *Schitul Crasna*, 64), = *Secuiani*; *Câmpănari* = Moșii din Ținutul *Câmpeni*, în graiul Mocanilor (Frâncu-Candrea, p. 64: formă interesantă și ca diferențiere față de *Câmpinean*, din *Câmpina*, „Spinoasa“); apoi: *Apostari* (cf. *Apostul*, vale doljeană, din *Apostol*, *Apostu*, ori *apust* = *opust*, la moară?), *Ceaușari* (cf. *Ceauș*, *Ceaușoia*, etc.), *Ercari* (cf. *Iarca-Iarcu* și pol. *jarka*, „noaten“ : vsl. *jarū*, „Frühjahr“, rom. *iar*, „grâu-de-vară“, ca n. de deal muscelian, etc.); *Fânacari* (pârâu putnean, după *Fânacul* -fân? cf. *Fânari* s. *Funari*), *Ghebari* (cătun putnean, după *Ghebu*; cf. *Gheba*, deal fâlcian, *Ghiaba* prahoveană, *Ghebani*, *Ghebeni*, etc., din *gheb*, dar și n. pers. *Gebhard*, ca *Bernhard* față de *Bârnar*, cf. *bârnar* și *brânar*); *Șotârcari* (= *Ciotârcari*, din *Ciotârcă* = *ciotârcă?*), *Supânari* (cf. n. de fam. *Supan*), etc. Un *Vâlari*, înțeles de d. I. ca *Văleni* (cf. *Vălenari* = *Văleneni*), poate fi, ca și *Albinari* (Buzău, Prahova;

¹ De rectificat în acest sens și etimologia d-lui A. Scriban (Arhiva, 1922. n. 49).

cf. *Albina*¹), *Cremenari* (Argeș), *Fusari* sau *Gogoșari* (Vlașca), nu numai pl. unui nume personal sau local: *Vălaru*, *Albinaru*, *Cremenaru*, *Fusaru*, *Gogoșaru* (cf. topon. *Gogoșul*, *Gogoși*), ci chiar pl. apelativului respectiv: *vălar* = *vălaș*, „piuar, dârstar, învălitor (de sumane)“, *albinar*, „stupar“, *cremenar*, *fusar* (= fabricant de fuse), *gogoșar* (= sericultor).

Același, de altfel, ar putea fi și cazul unora din celelalte exemple citate² — în lipsa probei documentare —, fără ca, prin aceasta, datele problemei ce ne interesează să sufere prea mult, fiindcă, în definitiv, un lucru ni se pare că se poate afirma cu siguranță: că nu e vorba aici de vreun sufix deosebit, ci numai de două funcțiuni deosebite ale aceluiași sufix, — dovadă: însuși faptul, că și *-aș*, dubletul său simetric în cea dintâiu funcțiune (cf. *arcar-arcaș*, *cizmar-cizmaș*, *lăutar-lăutaș*, *pușcar-pușcaș*, *răvar-răvaș*, etc.), apare, de asemenea, paralel cu *-ar* topic, și'n cellalt ipostas (cf. *Poenăș*, s. tecucean, față de *Poenari*, *Vălenaș-Vălenar*, apoi s. dâmbovicean *Crângași*, etc.). Reducerea lui *-ar* la *-an*, sau vice-versa, nu ni se pare necesară.

Faptul, că suf. *-ar* nu se întâlnește numai la radicale cu *-n-*, nu constituie însă, după părerea noastră, o dovadă hotărâtoare împotriva ipotezei d-lui Pușcariu, fiindcă e posibil ca generalizarea aceasta să fie ulterioară, având ca punct de plecare grupa în care există acea rațiune fonetică, — nu de disimulare, în sensul presupus de d-sa, ci de substituție pentru evitarea disimilației, ca în cazul ipocoristicelor rusești, care se derivă prin suf. *-enka* sau *-ečka*, după cum primitivele respective nu conțin sau conțin în tulpină o nasală: *Kálerika*, *Mașerika*, *Sașerika*, *Vașerika*,

¹ În *Albești-de-Mur* (Prahova) avem, se pare, păstrat lat. *morus*, „Maulbeerbaum“, mr. *mur* (ad Pușcariu, *Et. Wb.*, no. 1132), mai probabil decât pe *murus*, „zid“ (*ibid.*, no. 1131); cf. *Vadul-Pârului*, în aceeași comună, iar pentru factura numelui: *Rușii-de-Vede*, etc.

² *Botoșariu*, n. de fam., într'un doc. de la Mateiu-Basarab (Nicolăescu-Plopșor, *Oltenia*, I, p. 2), *Botoșarul* (*ibid.*, p. 17), probabil = bulg. *botușar*, „ciobotar“, e comparabil cu *Botoșan(i)*, în același chip ca și *Mitoșariu* cu *mitocan* (de la *metoh-mitoc*). — *Ruxândariu*, *Tonigar* din Stefanelli (*Doc. Câmpufung. moldovenesc*, pp. 465, 467) sânt nume personale negustorești, de origine levantină (it.-gr.), în care caracterul diminutiv al suf. *-ar* e tot atât de evident ca și'n grecismul *Leondari* = λεοντάρ:, „leu mic, leuț, leușor“. — Pentru răspândirea suf. *-ar* cu accepțiunea locală, comp. încă rus. *volgar*, „der Schiffer auf der Wolga; Bewohner der Uferstrecken an der Wolga“ (*Dawlenykh*, cf. *op. cit.*).

Valódeňka, față de *Fénečka*, *Manečka*, *Sónečka*, *Vánečka* (v. Max Vasmer, *Dissimilationsvermeidung im Russischen*, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung“, 51 (1923), p. 66).

Privită în cadrul acestor considerații, și etimologia rom. *tâlhar*, derivat de obicei din ung. *tolvaj*, idem (Cihac, II, 530), apare în altă lumină.

Când avem românește un *tâlhiș*, „pădure“, *tâlhăriș*, „pădure mărunță, tufișuri“ (*Graiul nostru*, II, 211), *tâlhăreă*, „susaiu-de-pădure“, „*Pernanthes muralis*“ (Lex. Budan, 695), „susaiu-pădureș, *Lactuca sagittata*“ (Panțu), nu vedem ce motive s'ar putea invoca pentru a despărți pe *tâlhar* de această familie de cuvinte. Un derivat prin *-ar* din *tâlh-* ar explica însă foarte bine numele acestui „pădurar“ sui-generis¹, acestui „fiu al pădurii“, cum îi zice, cu o eufemistică perifrază, T. Vărnăv (*Istoria vieții mele*, ed. Goroveiu, p. 68), pe când inversa ar fi mai greu de admis: ca celelalte forme citate să fi fost, ele, construite pe baza lui *tâlhar*.

Pentru oscilația, firească, între înțelesul de „sălbatec [silva], fiară“ și „fur“ a unui *tâlhăros*, ca epitet al lupului în cimilituri (v. Pascu, *Despre cimilituri*, I, 208), cf. și breton *ki c'hoat*, „loup“, litt.: „chien de bois“ (*Rev. des trad. pop.*, XX, 54), ml. *forstrarius*, „lupo“, litt.: „guardia forestală“ (*Arch. Romanicum*, V, 106).

Contra derivării din ungurește p'edează și rom.-dial. *tula!* „aoleo!“ „au voleur!“ (cf. M. Pompiliu, în *Conv. Lit.*, XX, 1019), arătând cum trebuie să sune în limba noastră ung. *tolvaj*, care, în orice caz, lasă neexplicată varianta uzuală în *-ar* (fiindcă analogia cu *vătraiu-vătrar* nu ajunge); iar vr. *tâlhui*, „tâlhări“, se explică tot atât de bine din același *tâlh-* (din care, cu suf. ung., și *tâlhușag*).

V. Bogrea.

Din nomenclatura calului.

— În legătură cu Chestionarul d-lui Pușcariu —

1. Abraș.

Cu toate distingo-urile lui Hasdeu (*Les éléments turcs dans la langue roumaine*; cf. *Etym. Magn.*, s. v.), etymonul acestui cuvânt² e sigur: turc. *abraş*, „bariolé, (cheval) nuancé de taches blanches“ (Dicț. Acad.).

¹ Notăm ocazional sinonimele: *șumariu* (în Hațeg, din *șuma*, „dumbravă“: *Viciu*, 81; cf. sârb. *lugar*), *gornic* (Cora Irineu, *Scrisori bănățene*, p. 22), *bereznic*, „pădurar“ (în M-ții Sucevei, *Șezătoarea*, II, 23), *lišniș* (Moisiu, *Știri nouă din Basarabia*, p. 143), -- pe lângă cunoscutul *fe(r)șter*, „Förster“ (prin ung. *festér?*).

² La Nicolăescu-Plopșor, *Vorbe oltenești*, p. 10: *ibraș*, „abraș“.